

FÁBIÁN GYULA

KÜLÖNLEGES JOGI MEGOLDÁSOK AZ EURÓPAI ÁLLAMOKBAN MŰKÖDŐ KISEBBSÉGI TERÜLETI AUTONÓMIÁK ESETÉBEN

**A kisebbségek pusztá
egyéni jogainak garan-
tálása nem elegendő
ezek védelmére, ez
legfeljebb egy toleráns
hozzáállást jelenthet,
egy konzerváló
magatartást a struktu-
rális hátrányok miatt...**

A népek önrendelkezési eszméjének gyakorlatba ültetése Woodrow Wilson amerikai elnök ötlete volt, de ennek alapján Európában találták ki az „egy nemzet – egy állam” elvén alapuló nemzetállamokat annak ellenére, hogy Portugália kivételével az európai országokban háromtól negyvenötig terjed az etnikai vagy nemzeti kisebbségek száma, akik nem alapíthatnak saját államot. Ezt a tilalmat egyes országokban bizonyos autonómiaformák biztosításával próbálják kompenzálni/ellensúlyozni, amelyek közül mind jogi szempontból, mind az emberiség elvének szempontjából a területi autonómia a legalkalmasabb.

A legtöbb állam, amely az első világháború befejezése után „arra ébredt”, hogy megnövelt területén etnikai vagy nemzeti kisebbségek élnek, ma már területi autonómiát biztosít ezek számára, lásd Olaszország, Szerbia, Finnország, Oroszország esetét, míg más államok, mint például Szlovákia, Ukrajna és Románia „egyelőre” vagy nem hajlandók foglalkozni a témával, vagy elutasítják ezt a kérdést, mi több, egyfajta pszichés idioszinkráziát alakítottak ki ezen a területen.¹

A gyarmatosító emlékekkel/traumákkal mélyen átitatott, francia és angolszász eredetű szakirodalom a kisebbségek autonómiájának törekvései kapcsán az „etno-területi újrakompozí-

A jelen tanulmány alapja: Fábíán Gyula: *Autonomia teritorială*. In: Fábíán Gyula (ed.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară*. Hamangiu, Buc., 2020. 317–373.

ció” veszélyéről beszél, amely „magával hozza a végtelenségig terjedés kockázatát”, valamint arról, hogy „a nemzet etnikai felfogásából fakadóan ismétlődő kísértés, hogy az államterületet az etnikai csoportosulással párosítsák, szélsőséges formákat ölt, amelyek egészen a szisztematikus etnikai tisztogatásig mehetnek el állami politika szinten, mint Ruandában, Boszniában, illetve Koszovóban”.² Ugyanez a doktrína arra figyelmeztet, hogy „az etnikai, nemzeti identitáskövetelések elterjedése a világot egyfajta „neotribalizmushoz” vezetheti, amely „serkenti az egyének kulturális, vallási vagy etnikai hovatartozás szerinti csoportosítását”, rámutatva arra, hogy „a kiélezett identitarizmus vitathatatlanul konfliktuskeltő tényező”.³

Túl a sztereotípiákon, előítéleteken, háború utáni szindrómákon, a területi autonómia a valóságban nem az elkülönülés egyik formája, hanem a többség és a kisebbség közötti hatalommegosztás révén megvalósuló hatékony integráció eszköze egy közösség, egy az államalkotó többségnél számbelileg kisebb etnikai csoport sajátos jellegének védelme/megőrzése érdekében egy meghatározott fizikai térben, a védett entitás számára az önkormányzás lehetőségének biztosításával, az állam területi integritásának tiszteletben tartása mellett. Valójában gyógyírt jelent arra az európai anakronizmusra, amely szerint a spanyolországi katalán kisebbségnél (3,7 millió), a romániai magyar kisebbségnél (1 227 623) vagy a törökországi kurd kisebbségnél (12,6-14 millió) kisebb létszámú népek élvezhetik a saját állam létrehozásának lehetőségét, sőt még az Európai Unió tagságát is megszerezték, miközben a fent említett „kisebbségek” olykor „megalázó küzdelmet” folytatnak a „befogadó államokkal” kollektív jogaikért/kollektív túlélésükért. Olyan államokra gondolunk itt, mint például Luxemburg (634 730 lakossal), Málta (516 100), Ciprus (854 802), Észtország (1 330 068)⁴ vagy Szlovénia és Lettország, ahol a lakosság száma kétmillió körül van.

A területi autonómia többet jelent az egyszerű, klasszikus szabályozású közigazgatási decentralizációnál az alábbi okok miatt:

a. Az autonómia törvényhozási és végrehajtási felhatalmazások átruházását is jelenti, míg a decentralizáció csak a közigazgatási jogkörre vonatkozik, vagy ahogy a szakirodalom is kimutatta, a területi autonómia azt jelenti, hogy az államterület egy részének kizárólagos igazgatását az a nemzeti kisebbség végzi el, amely ott többségben él.⁵

b. Az autonómia „lehorgonyzása” vagy alkotmányos szinten, vagy a nemzetközi közjogi eszközök bevonásával történik, míg a decentralizált közigazgatást egy egyszerű törvénnyel lehet létrehozni/módosítani/megváltoztatni/megreformálni még akkor is, ha ez a törvény esetleg sarkalatos/organikus kell hogy legyen.

c. Az autonómia a kollektív jogalanyisággal rendelkező kisebbség és a központi kormányzat közötti tárgyalási folyamat megegyezései eredménye a központi parlament jóváhagyásával, és kompromisszumot jelent a szuverén állam és annak területi tartományai között, míg a decentralizáció a központi kormányzat egyoldalú döntésétől függ.

A szakirodalom helyesen állapítja meg, hogy a doktrína nem bővelkedik a területi autonómia definícióiban,⁶ és vannak olyan szerzők is, akik egyszerűen azt állítják, hogy „az autonómia egyfajta varázsszó, amely a harmóniát sugallja” („autonomy is a kind of magic word, suggestive of harmony”).⁷ Saját meghatározásomban: a területi autonómia az etnikai vagy nemzeti kisebbségek belső önrendelkezési jogának egyik gyakorlati formája, az ország alaptörvényében vagy nemzetközi szerződésben vagy legalább organikus törvényben rögzített kisebbség

ség és többség közötti kompromisszum alapján, amely a belső szuverenitás (a külpolitikai, biztonság és monetáris politikai attribútumok kivételével) gyakorlásának megosztásából áll annak érdekében, hogy azon személyek, akik egy etnikai vagy nemzeti kisebbségi csoporthoz tartoznak, védelemben részesüljenek a nyelvhez, hagyományokhoz, szokásokhoz, kultúrához és valláshoz kapcsolódó objektív jellegzetességeiket illetően, egy állam területén belül egy világosan meghatározott földrajzi területen, ahol ez a csoport hosszú ideje tömbben él, és többségben van az adott államban szuverenitást gyakorló nemzet tagjaihoz képest.

Az etnikai többség által egyensúlyából kibillentett társadalomban az egyénekre vonatkozó diszkriminációellenes szabályozás nem elegendő az igazságos és kiegyensúlyozott közösség megteremtéséhez, hiszen a nemzeti és etnikai kisebbségek nem csupán a hozzájuk tartozók számtani összegét jelentik, hanem kollektív jogok is vonatkoznak rájuk, legyen szó a túléléshez vagy a fennmaradáshoz való jogról, a hazához való jogról vagy a belső (nemzeti kisebbségek esetében), illetve külső (etnikai kisebbségek esetében) önrendelkezési jogról.

A területi autonómia az egyetlen hatékony megoldás, amely össze tudja egyeztetni az állam azon érdekét, hogy meg tudja őrizni területi integritását és szuverén ellenőrzését a kisebbség azon érdekével, hogy sokféleségében fennmaradjon azokon a területeken, ahol regionális szinten történelmi vagy hagyományos többséget alkot. Az elmúlt évtizedekben megszorodtak az elszakadási példák vagy az ilyen jellegű próbálkozások azon kisebbségek, illetve területek esetében, ahol a központi állam figyelmen kívül hagyta a területi autonómia tiszteletét, gondolunk itt Koszovóra, Abháziára, Oszétiára, Krím félszigetre, Hegyi-Karabakra, az iráni Kurdisztánra, Dél-Szudánra.

A tömbben élő etnikai/nemzeti kisebbségek esetében az etnikai probléma „reális/praktikus” megoldása a területfelosztás, az intézmények szétválasztása és új államok létrehozása lenne az etnikai határok figyelembevételével, de „idealista/elméleti” módon ezekre a helyzetekre a megoldást egy többnemzetiségű társadalomban és a modern nemzetközi közjog összefüggésében a többségi demokrácia, a jogállamiság és az alapvető emberi jogok tiszteletben tartása elveinek alkalmazásától várják el, miközben az egyetlen „működőképes/járható” út jelenleg a területi autonómia, amely az állami felhatalmazások kompromisszumra épülő megosztását jelenti a kisebbségi csoport lakóhelye szerinti régióval, a kulturális jogok védelmének biztosítására.

A területi autonómia előnyei a következőkben rejlenek:

- a) megelőzés, feszültségtelenítés, konfliktuskezelés;
- b) az etnikai és nemzeti kisebbségek alapvető jogainak fejlesztő védelme;
- c) az önrendelkezés gyakorlásának elősegítése anélkül, hogy azt elszakadás követné.

A kisebbségek pusztán egyéni jogainak garantálása nem elegendő ezek védelmére, ez legfeljebb egy toleráns hozzáállást jelenthet, egy konzerváló magatartást a strukturális hátrányok miatt, de semmiképpen sem lehet fejlesztő, haladást elősegítő akcióként felfogni.

Az autonómia kompromisszum a függetlenség és a teljes integráció között,⁸ egy nyitott folyamat (open end), amely mindig új megoldásokat kíván a felmerülő problémákra, ami nem vezethet szuverenitás megszerzéséhez egy kisebbség által, de etnikai föderalizációhoz vagy aszimmetrikus föderalizációhoz annál inkább, a kompromisszum bővülésének függvényében.

A szakirodalom alapján, amelyet elsősorban Georg Brunner, Herbert Küpper,⁹ Michael Tkacik,¹⁰ Hurst Hannum,¹¹ Ruth Lapidoth, Markku Suksi,¹² André Légaré¹³, Yash Ghai, Thomas Benedikter,¹⁴ Salat Levente¹⁵ és Győri Szabó Róbert¹⁶ képvisel, a területi autonómiának a következő fő tíz jellegzetessége foglалható össze:

1. Ellentétben a személyi vagy perszonális autonómiával, ahol a jog alanya egy adott ország teljes kisebbségi közössége, a területi autonómia esetében a jog alanya az a kisebbségi lakosság, amely egy adott földrajzilag körülhatárolt területen él, amelyen belül létezik egy nyelvi, kulturális, esetleg vallási homogenitás. Tekintettel azonban arra, hogy a legtöbb autonóm területen a kisebbség mint jogalany nem képviseli a teljes lakosságot, biztosítani kell a többi etnikai csoport jogait. A nemzeti szinten többséget képező etnikai csoport az autonóm területen gyakorlatilag minden jogát megőrzi, míg a kettős kisebbségek tagjainak (a nemzeti többséghez és a regionális többséghez képest is kisebbségben lévő etnikai csoportok, pl. a dél-tiroli ladin kisebbség az olasz nemzethez és a német nyelvű kisebbséghez képest vagy a székelyföldi roma lakosság) „segmentális autonómiát” (segmental autonomy) kell biztosítani. Ebben a két- vagy többoldalú együttélésben nagyon fontos, hogy minden etnikai csoport élvezze az etnikai arány elvét, a nemzetiségi kvótarendszer előnyeit, illetve vétőjoga legyen az őt érintő kérdésekben.

2. A területi autonómia olyan tényleges illetékességek, felhatalmazások átruházását jelenti egy területi alegységre, amelyek hatékonyak, létfontosságúak és stratégiai fontosságúak az ottani lakosság identitásának megőrzése szempontjából (oktatás, kultúra, nyelv, vallás, tömegtájékoztatás, önkormányzat és helyi rendőrség, etnikai arány megőrzése a mesterséges beavatkozásokkal szemben, adózás, természeti erőforrások használata), valamint az ország védelmi, külpolitikai, monetáris és vámpolitikai, nemzeti fejlesztési stratégiai, makrogazdasági, nemzeti költségvetési, büntetőjogi és polgári jogi szabályozási hatáskörének megtartását az állam központosított szintjén maradék vagy reziduális hatáskörként.

3. Ez a fajta autonómia rendelkezik az autonóm területen élő polgárok által szabadon választott képviselőkől álló, törvényhozó jogkörrel ellátott intézménnyel, illetve egy végrehajtó szervvel, amely a törvényhozó testület felügyelete alatt működik.

4. A regionális/esetleg társhivatalos nyelv státusának megadása a kisebbségi nyelv vagy nyelvek számára az autonóm területen. A minimális követelmény az, hogy a kisebbségi nyelvet társhivatalos nyelvként kezeljék a társadalmi élet és a közigazgatás minden területén. Az észak-európai területi autonómiamegoldások esetében a kisebbségi nyelv akár az egyetlen hivatalos nyelv státusát is megszerzheti (Åland-szigetek), vagy a legfontosabb nyelv státusát (Feröer, Grönland).

5. Az autonóm területen meghozható jogalkotási aktusoknak csak az alkotmánynak és az autonómiastátútumnak kell megfelelniük, a rendes jogszabályoknak nem, mert ellenkező esetben a központi parlament „törvénykezési felülírással” kiüresítheti a többség és a kisebbség közötti kompromisszum tartalmát.

6. Területi autonómiák esetében ki kell jelölni egy olyan bírói szervet, amely a központi állami szervek és az autonóm területen működő intézmények közötti esetleges hatásköri és értelmezési konfliktusokat megoldja, és ez a szerep általában az alkotmánybíróságra hárul.

7. Az autonóm terület közösségének joga van a nemzeti jogalkotási folyamatban való részvételhez, a nemzeti képviselő elősegítésével akár a demokratikus választási mechanizmusokon keresztül, vagy különleges/kivételes hely biztosításával kisszámú kisebbség esetében.

8. A területi autonómia státuszának erős garanciákkal/horgonyokkal kell rendelkeznie akár alkotmányos szinten (pl. a spanyol alkotmány szerint az autonómiához való jog alapjog), akár nemzetközi szerződés alapján (pl. Dél-Tirol, Åland), vagy mindkét szinten, esetleg alapulhat egy egyoldalú állami nemzetközi jogi megnyilvánuláson is. Mivel az autonóm státus kidolgozása és biztosítása kompromisszum alapján történik, az utólagos módosításokat is a kisebbség és a többség megegyezése alapján kell megtenni, elkerülve az egyoldalú fellépést. Habár az utolsó szó mindig a nemzeti parlamenté, a kisebbségi lakosságnak szükség esetén vétőjogot kell adni, vagy lehetőséget kell kapnia arra, hogy döntéshozatali erejű népszavazáson tudjon fellépni az előirányzott változtatásokat illetően (pl. Spanyolországban, Dél-Tirolban, Åland-, Ferroer, Grönland szigeteken).

9. A területi autonómia tartalmilag üres marad, ha nem társul hozzá a gazdasági-pénzügyi autonómia, amely biztosítja a saját költségvetés kialakításának lehetőségét, az adózási jogkör teljes vagy részleges központból a régióba történő áthelyezését és a „kihelyezett” hatáskörök gyakorlásához szükséges költségvetési források átruházását, illetve a helyi erőforrások helyi érdekű felhasználásának lehetőségét.

10. Saját jelképek garantálása zászló, címer, himnusz, nemzeti ünnep formájában vagy akár a regionális állampolgárság biztosításával, amely bizonyos jogok gyakorlását fenntarthatja az autonóm régióban lakóhellyel rendelkezők számára (pl. ingatlan tulajdonjog megszerzése, elővásárlás bizonyos esetekben, a szakmához való hozzáférés, szociális segély, szavazati jog).

Az európai államokban működő kisebbségi területi autonómiák rendelkeznek a fent említett jellegzetességekkel, de különleges jogi megoldásokat is felmutatnak, és ezek közül három esetre térek ki a következőkben, Gagauzia, Dél-Tirol és Tatársztán vonatkozásában.

Gagauz Autonóm Területi Egység – Moldva Köztársaság

■ Gagauzia Moldva Köztársaság délkeleti részén, a Bugeac sztyeppén található, az ukrán határ közelében, területe 1848 km² (a Moldvai Köztársaság területének 5,5%-a), lakossága 155 600 fő, hivatalos nyelvei: a moldovai, a gagauz és az orosz, 1994 óta rendelkezik területi autonómia státusszal a Moldvai Köztársaságon belül, fővárosa Comrat. A gagauzok a Moldovai Köztársaság lakosságának 4,6%-át képezik, és az autonóm terület lakosságának 82,1%-át (127 800 állampolgár), bolgárok (5,1%), moldovaiak (4,8%), oroszok (3,8%), ukránok (3,2%) és más nemzetiségűek (1%) mellett. A lakosság 62,6%-a vidéken él.

A Gagauz Autonóm Területi Egység (rövidítésben UTAG) jogállása, amely két nagy befolyással rendelkező hatalom, Oroszország és Törökország diplomáciai nyomására¹⁷ alakult ki, a következő különlegességekkel bír:

(1) Rendhagyó módon Gagauzia a területi autonómia egyetlen olyan modellje, amelynek nincs területi folytonossága, hanem ún. „szigetmegoldású” jellege van. A tartomány összesen 3 várost és 29 falut foglal magában, ahol gagauzok élnek, akik ortodox vallásúak, de etnikai származásuk szerint törökök.

A településeknek a Gagauz Autonóm Területi Egységbe (UTAG) való felvételének általános szabálya az volt, hogy egy településen a gagauz etnikai lakosság száma meghaladja az 50%-ot, de a 344-XII/1994.12.23. számú törvény alapján, amennyiben egy település lakosságának egyharmada kezdeményezte, helyi népszavazást lehetett rendezni ebből a célból más gagauzok lakta településeken is.¹⁸ Amennyiben egy ilyen referendumon a többség az autonómiára szavazott, azok a települések is befogadást nyertek a Gagauz Autonóm Területi Egységbe.

(2) Egy másik különleges jogi megoldás az önrendelkezési jog sajátos gyakorlásának a lehetőségére vonatkozik.

Az autonómia státútumát a Moldovai Köztársaság alkotmánya rögzíti, és a gagauz kisebbségnek alkotmányosan biztosítva van a külső önrendelkezési joga arra az esetre, ha a Moldovai Köztársaság egy másik állammal való egyesülését követően elveszítené függetlenállam-státusát.

Konkréten Gagauzia egy autonóm területi egység a Moldovai Köztársaságon belül különleges jogi státusszal, amely kifejezésre juttatja a gagauz nép önrendelkezését, és amely a Moldovai Köztársaság alkotmánya és a Moldovai Köztársaság Gagauzia (Gagauz-Yeri) különleges jogállásáról szóló törvénye szerint működik, valamint az 1998-ban elfogadott szabályzat alapján, amely gyakorlatilag az Gagauz Autonóm Területi Egység alapszabálya. Azonban a különleges jogállásról szóló törvény 27. cikke értelmében a Moldovai Köztársaság parlamentjébe megválasztott képviselők háromötödének szavazatával módosítható és kiegészíthető ez a törvény.

(3) Az UTAG hivatalos nyelvei a moldovai, a gagauz és az orosz. A valóságban a gagauzok 92,3%-a állította, hogy anyanyelve a gagauz, és csak 5,8%-uk vallotta magát orosz anyanyelvűnek, illetve 1,9% a moldovai nyelvet jelölte meg, de ennek ellenére minden negyedik gagauz beszél oroszul, és a Comrati Állami Egyetem oktatási nyelve pedig az orosz nyelv.¹⁹

Tatársztán – Orosz Föderáció

■ Tatársztán az Orosz Föderáció európai részén található, területe 67 836 km², lakossága 3 786 488 fő, hivatalos nyelvei a tatár és az orosz. Az 1992-ben megtartott referendum²⁰ eredményeinek alapján 1994 óta rendelkezik autonómiával, fővárosa Kazan. A tatárok jelentik a legnagyobb kisebbséget Oroszországban, tehát számbelileg a második népcsoport az oroszok után.

Oroszország annak ellenére, hogy jelenleg a nyugati világ kritikájának ösztüzében van ismételt nemzetközi agressziókat elkövető magatartásáért, a kisebbségi jogok tiszteletben tartása területén és ezen belül a területi autonómiák létrehozásában példaértékű hozzáállásáról híres.

(1) Jogi szempontból az lenne az első különlegesség, hogy Oroszország aszimmetrikus föderáció, ahol a nyolcvankilenc területi egység hatféle szövetségi alanyba van csoportosítva: autonóm köztársaságok, körzetek, területek, köztársasági jelentőségű városok, autonóm területek és autonóm körzetek. Az Orosz Föderáció Alkotmányának 65. §-a szerint²¹ e területi egységekből „csak” huszonkettő rendelkezik etnikai alapon létrehozott köztársasági státussal, amelyhez hozzáadódik a Zsidó Autonóm Terület és további négy autonóm terület²².

Tatársztán az autonóm köztársaságok kategóriájába tartozik, a területi autonómia legfejlettebb fokával az egész Orosz Föderációban.

(2) Második jogi érdekességként meg kell említeni, hogy az autonómia alapját Tatársztán saját alkotmánya mellett a Tatárország és az Orosz Föderáció által 1994-ben megkötött hatáskörmegosztási/elhatárolási szerződés is biztosítja, amely szerint a kül-, védelmi és monetáris politikát a föderáció továbbra is megtartja.²³ Ugyanez a szerződés kimondja, hogy Tatársztán és az Orosz Föderáció a két entitás alkotmánya és a szerződés alapján egyesültek, de Tatársztán alkotmánya előírja, hogy Tatársztán szuverén állam a kizárólagos illetékességi területeken, ahol az államhatalom mindhárom (törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltatási) felhatalmazását gyakorolja.²⁴ James Hughes, az orosz föderalizmus brit szakértője szerint: „Ez a hatalommegosztási szerződés egy nagyon kétértelmű dokumentum, amely mindkét fél azon vágyát tükrözi, hogy olyan kompromisszumra jussanak, amely egyrészt megtartaná Tatársztánt az Orosz Föderáció részeként, másrészt eléggé kétértelmű ahhoz, hogy azt az érzést keltsse a tatároknak, hogy van egyfajta szuverenitásuk.”²⁵ Erre még rátehető az a tény is, hogy a tatár alkotmány preambuluma szerint Tatársztán státusza a népek konvencionális önrendelkezési joga érvényesülésének eredménye, és hozzájárul a történelmi, nemzeti és szellemi hagyományok, nyelv és kultúra megőrzéséhez, fejlesztéséhez, a polgári béke és az interetnikus megértés fenntartásához. A szövetségi és a regionális jog közötti ellentmondás esetén a regionális illetékességi területeken a regionális normatív aktusok az irányadóak.

(3) Harmadsorban figyelemreméltók Tatársztán lehetőségei gazdasági szinten, ugyanis a területi autonómia sikerének egyik kulcsa az anyagi háttér biztosítása. Ebben az összefüggésben külön ki kell emelni, hogy Tatárföld rendelkezik saját külkereskedelmi hatáskörrel és ezzel összefüggő bizonyos külpolitikai felelősséggel. Ez a lehetőség ritkaságszámba megy a kisebbségi jogok biztosításának területén, és az Orosz Föderáció messzemenő bizalmát tanúsítja a tatár kisebbség lojalitását illetően. Ez az illetékesség nem egy kirakatlehetőség, mert valós gazdasági háttér áll mögötte, ha figyelembe vesszük, hogy az autonóm terület költségvetési és adózási jogkörrel rendelkezik, és csak a bevételek 30%-át köteles átadni a szövetségi állam költségvetésének, valamint Tatársztán birtokolja az autonóm terület ásványkincseit és minden olyan erőforrást, amely nem minősül kifejezetten szövetségi tulajdonnak, mint például a víz, az erdők, az állat- és növényvilág.

Dél-Tirol – Olaszország

■ Dél-Tirol területe 7400 km², lakossága 481 133 fő, hivatalos nyelve: olasz, német és ladin, 1972 óta területi autonóm státusszal rendelkezik az Olasz Köztársaságon belül, fővárosa Bozen/Bolzano.

A szakirodalomban referenciamodellként említik Dél-Tirol területi autonómiáját, de az összes többi modelltől eltérően, ahol a „befogadó állam” (host state) többé-kevésbé egyoldalúan, önként fogadta el a területi autonómiát létrehozó/megadó törvényeket, Olaszország esetében szükség volt Ausztria ismételt és határozott közbelépésére „anyaországként” (kin state) a nemzetközi jog eszközeinek az igénybevételével.

A 2011-es népszámláláskor a dél-tiroliak 69,4%-a (314 600 fő) német anyanyelvűnek, 26,1%-a (118 000 fő) olasznak és 4,5%-a (20 500 fő) ladinnak vallotta magát²⁶.

Bár mind Tommasso Tittoni miniszter 1919. szeptember 27-én, mind Vittorio Emanuele király 1919. december 1-jei trónbeszédében megígérte, hogy Dél-Tirol nem lesz alávetve semmilyen elnemzetietlenítési eljárásnak, ezek az ígéretek egyes szerzők²⁷ szerint nem váltak kötelezővé a nemzetközi jog alapján belső diskurzusjellegük miatt, a valóságban pedig az 1922-ben hatalomra kerülő fasizmus nem vette figyelembe ezeket az egyoldalú ígéreteket.

Pontosabban 1923. március 13-án a Gran Consiglio del Fascismo határozatot fogadott el Dél-Tirol olaszosításáról, amely folyamat az Ettore Tolomei (egyéb-ként dél-tiroli származású) fasiszta szenátor által készített „Provvedimenti per la Alto Adige” 32 intézkedésből álló program alapján zajlott. Konkrétan az olaszosítás egyebek mellett azt jelentette, hogy az egyetlen hivatalos nyelv az olasz lett, minden iskolának át kellett vennie az olasz nyelvet a tanítás során, a települések és az emberek nevei olaszosítási folyamaton mentek keresztül, és a helyi tisztviselőket olaszokkal cserélték ki. A legszigorúbb intézkedések közé tartozott a német nyelvű sírfeliratok betiltása.²⁸

Ez az elnemzetietlenítési folyamat 1939. június 23-án felerősödött, amikor az olasz fasiszták és a német nácik között megkötötték az opciós megállapodásnak is nevezett népességáthelyezési egyezményt, amely alapján a német és a ladin nyelvű lakosság 86%-a távozni kényszerült, de 1940 és 1944 között végül csak 75 000 német hagyta el a régiót.

A második világháború befejezését követően Ausztria, tudatában annak, hogy az olasz többségi politikusoktól a dél-tiroli német ajkú kisebbség nem számíthat jogaik biztosítására, ragaszkodott a kérdés nemzetközi közjogi szinten való felvetéséhez, és 1946. szeptember 5-én Karl Gruber osztrák külügyminiszter és Alcide Amadeo Francesco De Gasperi olasz miniszterelnök aláírta a német kisebbség jogainak védelméről szóló párizsi egyezményt, amely a kisebbségi jog történelmébe a Gruber–De Gasperi-egyezmény néven vonult be.

Az első autonómiastatútumot Olaszország 1948-ban fogadta el,²⁹ de olaszok által lakott területek Dél-Tirolhoz való adminisztratív csatlósásával és Dél-Olaszországból származó olaszok betelepítésével az olasz állam megpróbálta abszolút kisebbséggé tenni az adott területen a németeket,³⁰ akik az 1950-es években elkezdtek hangot adni az ezzel kapcsolatos elégedetlenségüknek.³¹

Látva, hogy Olaszország nem tartja be az ígéréteit, Ausztria 1959-ben az Európa Tanács miniszteri bizottságához fordult, amely az ENSZ e tekintetben fennálló kompetenciájára tett utalást, ezért az „anyaország” az ENSZ Közgyűléséhez fordult.

Az ENSZ Közgyűlése 1497 (XV)/1960.10.31-i számú és 1661 (XVI)/1961.11.28-i számú határozataiban diplomáciai tárgyalásokra szólította fel Olaszországot és Ausztriát az 1946-os kétoldalú párizsi szerződés (Gruber–De Gasperi-egyezmény) körüli vitájuk megoldása érdekében.

Időközben Olaszország összehívta az ún. „19-es bizottságot” (amely 11 olasz nyelvű, 7 német ajkú és egy ladin nyelvű tagból állt, akik saját közösségeiket képviselték), amely 1961. szeptember 1. és 1964 április 10. között elkészítette és beterjesztette Aldo Moro miniszterelnöknek a *Misure a favore delle Popolazioni altoatesiene* (Intézkedések a dél-tiroli lakosság érdekében) című jelentést, amely „Südtirol-Paket” néven vonult be a kisebbségi jog történetébe.

Tekintettel a kérdés érzékenységre, Giuseppe Saragat és Bruno Kreisky külügyminiszterek 1964. december 16-án Párizsban találkoztak egy „titkos konferencián”, ahol megállapodtak a 19-es bizottság javaslatának átültetéséről. Ennek

ellenére mindössze 5 évvel később, 1965. május 13-án tudott megállapodni a két külügyminiszter, Pietro Neuni és Kurt Waldheim a dél-tiroli osztrák kisebbségvédelmi csomag 137 intézkedésének átültetésére vonatkozó „műveleti ütemtervről”.³²

A nemzetközi közjogban megszilárdult az a vélemény,³³ hogy ez a csomag az 1946. április 5-i párizsi szerződéshez kapcsolódó „utólagos vagy folytatólagos praxist” képvisel, és következőképpen a szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény 31. szakasza³⁴ 3. bekezdésének b) pontja szerint lehet rá hivatkozni az 1946-os párizsi szerződés értelmezésekor.

Ez az „utólagos gyakorlat”, illetve a „műveleti ütemterv” együtt létrehozta a kapcsolati pontot a kötelező erejű „Estoppel” számára. Az Estoppel-elv anyagi, alapvető, döntő kifogás, amely alapján egy fél a másik fél minden kijelentését, indoklását megsemmisíti, ha be tudja bizonyítani, hogy ez ellentétben áll egy olyan előző kijelentésével, amelynek nyilvánosság előtt adott hangot. Lényege bizonyos esetekben annak megtiltása, hogy egy állam saját korábbi cselekedeteinek és nyilatkozatainak ellentmondjon, ha azokra alapozva más államok jogokat szereztek.³⁵

Az olasz parlament 9 parlamenti képviselőből álló bizottságot nevezett, amely kidolgozta az 1/1971.11.10. számú alkotmányos törvényt a „második autonómiastatútumról”, amely 1972-ben elnöki rendelettel lett jóváhagyva. Ez a második autonómiastatútum 1972. január 20-án lépett hatályba.

Az Ausztria által 1960-ban az ENSZ elé hozott konfliktust csak 1992-ben (1946–1992) szüntette meg Olaszország és Ausztria jegyzékváltása, amely megállapította a „műveleti ütemterv” teljesítését. A fent említett jegyzékváltás 6. pontjában Ausztria megerősíti a fenti kisebbség védelmében betöltött szerepét Olaszországgal fennálló kapcsolataiban, és kijelenti, hogy abból a felfogásból indul ki, hogy sem az autonómiastatútumát, sem az azt végrehajtó törvényeket és közigazgatási aktusokat nem lehet egyoldalúan módosítani, hanem csak az Olaszország–Ausztria–német nyelvű kisebbség háromoldalú konszenzusa alapján. Olaszország soha nem vitatta e jegyzékváltás szövegét, kifejezve egyetértését (acquiescence) a nemzetközi jog szerint³⁶.

Meg kell jegyezni, hogy Bozen-Südtirol autonóm tartomány össze van kapcsolva Trient autonóm tartománnyal, és a kettő együtt képezi a Trentino-Alto Adige / Südtirol autonóm régiót. Ez az autonóm régió egyike annak az öt régiónak, amely különleges státuszt élvez Olaszországban, a többi pedig: Szicília (Sicilia), Szardinia (Sardegna), Valle d’Aosta / Vallé d’Aoste és Friuli Venezia Giulia.

Egy másik kiemelkedő sajátossága jogi szempontból a dél-tiroli területi autonómiának az illetékességelosztás nemzetközi jogi alapja, amelynek megsértése nemzetközi közjogi felelősséget von maga után, amint azt az olasz alkotmánybírórság is megállapította.³⁷ A hatáskörelosztás a föderaliztikus államokban alkalmazott szabályokat követi, és a Dél-Tirol tartomány autonómiastatútumának 8. cikke értelmében Dél-Tirol tartomány kizárólagos jogalkotási hatáskörrel rendelkezik a következő 29 területen³⁸:

1. a Land intézményeinek és a kapcsolódó személyzet helyzetének szabályozása;
2. helységek elrendelése a kétnyelvűség figyelembevételével Bozen/Bolzano tartományban;
3. népművészeti és történelmi értékek védelme, gondozása;

4. helyi hagyományok és szokások, illetve helyi/tartományi érdekeltségű kulturális intézmények;

5. helyi, kulturális és képzési események és tevékenységek, beleértve a rádió- vagy televízióadásokat (műsorszolgáltató intézmények felállításának joga nélkül);

6. területrendezés és rendezési tervek;

7. tájvédelem;

8. közös használati jogok;

9. kulturális alapegységek szabályozása;

10. a zárt földművelési családi jellegű gazdaságok szabályozása;

11. kézművesség;

12. államilag támogatott lakásépítés, beleértve a katasztrófa sújtotta területeken is;

13. belvízi kikötők;

14. piacok és vásárok;

15. katasztrófaelhárítási intézkedések és azonnali segítségnyújtás;

16. bányászat, beleértve az ásvány- és termálvizeket, kőbányákat, tőzeglányászatot;

17. vadászat és halászat;

18. legelők, növény- és állatvédő parkok;

19. utak, vízvezetékek és tartományi érdekű közművek;

20. tartományi közlekedés és kommunikáció, beleértve a kötélpálya-, kábel- vagy siklóhálózatokat;

21. közszolgáltatások saját közigazgatásba történő átvétele különleges vállalatokon keresztül;

22. turizmus;

23. mezőgazdaság és erdőgazdálkodás;

24. kisajátítás tartományi érdekű ügyekben;

25. foglalkoztatási tanácsadás;

26. harmadik, negyedik és ötödik kategóriájú vízügyi építmények;

27. közjólét és -gondozás;

28. óvodák és iskolák a tartomány fennhatósága alá tartozó minden község számára, ideértve az iskolák építését is;

29. szakképzés.

Dél-Tirol tartomány autonómiastatútumának 9. cikke értelmében Dél-Tirol tartomány megosztott/másodlagos vagy versengő jogalkotási hatáskörrel rendelkezik a következő 11 területen:

1. helyi rendőrség városokban és falvakban;

2. általános és középiskolai oktatás;

3. kereskedelem;

4. szakmai/inas gyakorlat, munkakönyvek, a dolgozók osztályozása és megnevezése;

5. ellenőrző szervek létrehozása a foglalkoztatás területén;

6. tüntetések, nyilvános gyűlések, amennyiben ezek érintik a közbiztonságot;

7. az ipari termelés elősegítése;

8. a víz közcélú felhasználása, kivéve a villamosenergia-termelésre használt nagy vezetékeket;

9. higiénia és egészségügy, beleértve a kórházi ellátást is;

10. sport és szabadidő a kapcsolódó felszerelések és létesítmények biztosításával;

11. közérdekű vállalatok.

Miután a 2001-es alkotmányreform Olaszország föderalizálását javasolta, megfordították azt az elvet, amely szerint minden olyan hatáskör, amely nem került átruházásra az autonóm tartomány és régió javára, az államot illeti meg, abban az értelemben, hogy az adott régiók általános hatáskörrel rendelkeznek, és az olasz alkotmány 117. cikke³⁹ limitatív módon csak az állam hatásköreit sorolja fel. Ezek után a következő új/többlet megosztott hatáskörök jutottak az autonóm tartományhoz:

1. polgári repülőterek;
2. fő közlekedési hálózatok;
3. helyi érdekű energiatermelés, -szállítás és -elosztás;
4. külkereskedelem;
5. tudományos és technológiai kutatás;
6. Dél-Tirol tartománnyal kapcsolatos nemzetközi kapcsolatok.

A fenti hatáskörökön kívül az autonómiastatútum 17. cikke szerint az államnak lehetősége van bizonyos hatáskörök delegálására is az autonóm tartomány javára.

A fenti tanulmánnyal egy újabb lépést szerettem volna tenni a Romániában élő magyar kisebbség területi autonómiatörekvéseinek előmozdítása/megvalósítása érdekében. 1992 októberében⁴⁰ kolozsvári joghallgatóként a zsúfolásig megtelt Szent Mihály-templomban a fal mellett meghúzódva hallgattam, ahogy az oltár előtt politikai érdekképviselőnk akkori képviselői esküt tesznek a területi autonómia megvalósítására, és elgondoltam, hogy szívesen segítenék ebben a munkában, ha majd esetleg kellő szakértelemre teszek szert a témában. Az elmúlt 30 évben a többségi állam megfélemlítési politikája erősebb lett, mint a katedrálisban tett eskü emléke, és a „projekt” mára érdektelenné vált a politikusok⁴¹ (kisebbségiek, többségiek és anyaországiak) számára, viszont a természetes asszimiláció órája ketyeg, és ezt mi sem mutatja jobban, mint egy népességalakulási összehasonlítás az „autonómia nélküli” romániai nemzeti kisebbségek és az „autonóm” dél-tiroli németiség esetében 1920–2020 között. A dél-tiroli, területi autonómiát élvező német kisebbség száma egy másik latin államban 100 év alatt 193 271-ről 314 600 főre nőtt (+121 329 fő), ami 60%-os növekedést jelent,⁴² míg 100 év alatt Románia lakosságából „elfogyott”: 709 379 német, 724 844 zsidó, 14 193 örmény és 197 878 magyar nemzetiségű személy. Közben a román többség száma 3 811 544 személlyel nőtt.⁴³

A gagauz példával arra a dilemmára és félelemre szerettem volna választ adni, hogy mi lesz a tömbmagyarságon kívül élő magyarokkal egy esetleges székelői területi autonómia megvalósítása esetén. A fenti példa azt mutatja, hogy nem szabad a személyi vagy kulturális autonómia kevesebb lehetőséget biztosító csapdájába esni, hanem az egyedüli kielégítő megoldás a „területi folytonosságot” mellőző területi autonómia lehet, amely kiterjed az összes olyan közigazgatási egységre, ahol a kisebbség többségben van, vagy ahol referendum alapján esetleg a többségiek is arra szavaznak, hogy településük része legyen egy igazi multikulturális együttélési térnek.

Tatársztrán példája reményt kellene adjon a kisebbségnek arra, hogy saját nemzetközi kapcsolatokat ápoljon külkereskedelmi téren a többségi állam beleegyezésével és támogatásával, és egy ilyen lehetőség a romániai magyar kisebbség esetében esélyt tudna adni nemcsak arra, hogy a többi kelet-európai állam-

ban meghúzódó rokon népcsoporttal tudjon tartalmaz gazdasági kapcsolatot tartani, hanem arra is, hogy más országokban szintén kisebbségi sorsban lévő népcsoportokkal tudjon jobban együttműködni.

Dél-Tirol iskolapéldát kellene jelentsen minden „anyaállammal” rendelkező nemzeti kisebbség számára arra, hogy miként lehet kihasználni nemzetközi szinten az anyaállam nemzetközi jogi alanyiságát kisebbségekre kiható államközi megállapodások megkötésének érdekében.

Mielőtt az olvasó utópisztikus eszmefuttatásnak minősítené a fenti sorokat, emlékeztetem arra, hogy a dél-tiroli autonómia első, kezdetleges, működő változatának kivívási folyamata 26 évig tartott (1946–1972). Az erdélyi magyarság esetében fontos lenne a területi autonómia megvalósítási folyamatának a teljes összefogáson alapuló beindítása/kezdeményezése, egy „műveleti ütemterv” kidolgozása, mert a kilátástalanság ellenére tudjuk, hogy a lehetséges és a lehetetlen között csak annyi a különbség, hogy a lehetetlen megvalósítása egy kicsit több időbe kerül, és ahogy Winston Churchill mondja: „A siker nem végleges, a kudarc nem végzetes, a folytatáshoz szükséges bátorság, ami számít.”⁴⁴

■ JEGYZETEK

1. Pszichés idioszinkrázián általában a környezetben lévő tárgyakkal vagy emberekkel szembeni indokolatlan elutasítást értjük.
2. Laroche, J.: *Politique internationale*. L.G.D.J., Paris, 1998. 82. Idézi Aurescu, Bogdan – Lazăr, Elena: *Dreptul internațional al protecției minorităților naționale*. Ed. Hamangiu, București, 2019. 9.
3. Smouts, M.-C.: *Les nouvelles relations internationales – Pratiques et théories*. Presses de Sciences Politiques, Paris, 1998. 63. Idézi Aurescu, Bogdan – Lazăr, Elena: i. m. 10.
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_the_European_Union – letöltés időpontja: 2022. április 27.
5. Aurescu, Bogdan – Lazăr, Elena: i. m. 12.
6. Knut Ipsen: *Völkerrecht*. C. H. Beck, München, 2014. 370.
7. Toggenburg, Gabriel – Rautz, Günther: *The protection of minorities in Europe. A legal-political compendium leading from A-Z*. Böhlau, Wien–Köln–Weimar, 2010. 13.
8. Eriksson, Susanne: *Paradebeispiel Åland: Autonomie beschützt Minderheit*. 2. <https://finland.fi/de/leben-amp-gesellschaft/paradebeispiel-aland-autonomie-beschuetzt-minderheit> – letöltés időpontja: 2019. november 8.
9. Brunner, Georg – Küpper, Herbert: *Európai autonómiamegoldások. A kisebbségi önkormányzatok autonómia-modelljeinek tipológiája*. Magyar Kisebbség 2004. 1–2. sz. 466–498.
10. Tkacik, Michael: *Characteristics of Forms of Autonomy*. International Journal on Minority and Group Rights 2008. 15. 369–401.
11. Hannum, Hurst: *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination. The Accommodation of Conflicting Rights*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1990. 458–468.
12. Suksi, Markku: *Sub-State Governance through Territorial Autonomy*. Ed. Springer, Berlin, Heidelberg, 2011.
13. Leïgareï, Andreï – Suksi, Markku: *Rethinking the Forms of Autonomy at the Dawn of the 21st Century*. International Journal on Minority and Group Rights, 2008. 15.
14. Benedikter, Thomas: *The World's Modern Autonomy Systems. Concepts and Experiences of Regional Territorial Autonomy*. Ed. EUR.AC, Bozen/Bolzano, 2009.
15. Salat Levente – Constantin, Sergiu – Osipov, Alexander – Székely István Gergő (ed.): *Autonomy Arrangements around the World: A Collection of Well and Lesser Known Cases*. Ed. Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2014.
16. Győri Szabó Róbert: *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Osiris, Bp., 2006.
17. Pascaru, Ana: *Problema depășirii stării de conflict în relațiile interetnice. Sociologia românească* 1993. 2. 212.
18. Cornea, Sergiu – Cornea, Valentina: *Realities and consequences of the territorial autonomy based on ethnic criteria: The case of Gagauzia, The Republic of Moldova*. In: *Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane*. Ed. Limes & Argonaut, Cluj-Napoca, 2014. 35.
19. Cornea, Sergiu – Valentina, Cornea: i. m. 44.
20. Knox, Kathleen – Guilfanov, Rim: *Tatarstan: Status Under Scrutiny as Lawmakers Change Constitution*, 2002. 2. <https://www.rferl.org/a/1098984.html> – letöltés időpontja: 2022. április 10.
21. Elérhető: <https://rm.coe.int/constitution-of-the-russian-federation-en/1680a1a237> – letöltés időpontja: 2022. április 10.
22. Nenets autonomus okrug, Khanty-Mansijsk autonomus okrug – Yugra, Chukotka autonomus okrug, Yamalo-Nenets autonomus okrug.
23. Pontosabban az Orosz Föderáció alkotmányának 71. cikke értelmében a föderáció továbbra is illetékes olyan alkotmányos kérdésekben, mint például a védelem, a külpolitika, a monetáris rendszer stb.
24. Tatársztán alkotmánya, 1. szakasz, 1. bekezdés, 3. szakasz, 5. bekezdés.
25. Idézi Knox, Kathleen – Guilfanov, Rim: i. m. 3.
26. *Das ist Südtirol*. Land Südtirol, Bozen/Bolzano, 2012. 12–13.

27. Hilpold, Peter: *Die völkerrechtliche Absicherung der Südtirolautonomie*. 39. In: Marko Joseph et al.: *Die Verfassung der Südtirolautonomie. Die Sonderrechtsordnung der Autonomen Provinz Bozen/Südtirol*. 2005.
28. Decreto prefettizio nr. 7622/16.12.1927.
29. Legge costituzionale nr. 5/1948.02.26. Statuto speciale per il Trentino-Alto Adige, megjelent a Gazzetta Ufficiale 62/1948.03.13. számában.
30. Alfons, Gruber: *Geschichte Südtirols. Streifzüge durch das 20. Jahrhundert*. 5. kiadás. Athesia Verlag, Bozen/Bolzano, 2011. 113–122.
31. Pl. 1957. november 17-én 30 000 ember vett részt a Sigmundskron-kastélyban tartott nagy tüntetésen.
32. Ezt a naptárat 1969. december 4–5-én hagyta jóvá az olasz parlament és 1969. december 14–15-én az osztrák parlament.
33. Perathoner, Christoph: *Die Südtirol-Autonomie als internationales Referenzmodell? – Die internationale Absicherung und die Verallgemeinerungsfähigkeit der Südtiroler Errungenschaften*. 155–156. In: Peter Hilpold (Hrsg.): *Autonomie und Selbstbestimmung in Europa und im internationalen Vergleich*. Facultas, Wien, 2016.
34. 31. cikk. Az értelmezés általános szabályai
1. bekezdés: A szerződést jóhiszeműen, kifejezéseinek szövegösszefüggésükben szokásos értelme szerint, valamint tárgya és célja figyelembevételével kell értelmezni.
2. bekezdés: A szerződés értelmezése céljából a szerződésnek a bevezetőrészt és a mellékleteit is magában foglaló szövegén túl a szövegösszefüggésbe tartozónak kell tekinteni:
- a) bármely, a szerződéssel összefüggő olyan megállapodást, amely valamennyi részes fél között a szerződés megkötésével kapcsolatban jött létre;
- b) bármely okmányt, amelyet egy- vagy többrészes fél készített a szerződés megkötésével kapcsolatban és amelyet a többi részes fél a szerződésre vonatkozó okmányának ismer el.
35. *Jogi lexikon*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Bp., 1999. 185.
36. Christoph Perathoner: i. m. 158.
37. Az Olasz Alkotmánybíróság 242/1989.04.28. számú határozata, megjelent a Gazette Ufficiale 18/ 1989. 05. 03. számában.
38. 3/2001.10.03 számú alkotmánytörvény, megjelent a Gazette Ufficiale 248/2001.10.24. számában.
39. *Costituzione della Repubblica Italiana*, megjelent a Gazzetta Ufficiale 1947.12.27. számában, módosítva a 3/2001.10.18 számú alkotmányos törvénnyel (*Legge costituzionale*) megjelent a Gazzetta Ufficiale 248/2001.10.24. számában, hatályba lépése: 2001.11.08.
40. Az RMDSZ Küldöttek Országos Tanácsának 1992. október 24–25-i ülésén Borbély Imre javasolta egy autonómnyilatkozat elfogadását, amely ellenszavazat nélkül fogadtak el, majd a benne foglaltak kivívására az RMDSZ képviselői és szenátorai esküt tettek a kolozsvári Szent Mihály-templomban. *Erdélyi Napló*, <https://erdelyinaplo.ro/velemenym/kolozsvari-nyilatkozat-esku-az-autonomiara#> – letöltés időpontja: 2022. április 30.
41. Borbély Zsolt Attila: *Az RMDSZ 25 éve: a magyar nemzeti önkormányzattól a román versenypártig*. Magyar Kisebbség 2015. 75–76. 79.
42. Lásd https://de.wikipedia.org/wiki/Geschichte_Südtirols és https://astat.provinz.bz.it/de/aktuelles-publicationen-info.asp?news_action=4&news_article_id=664858 – letöltés időpontja: 2022. április 30.
43. Fábrián Gyula: *A nemzeti kisebbségi jogok biztosításának alakulása Romániában – 1918–2018, avagy „A gyulafehérvári ígéret megtagadásától a Minority Safe Pack ellenzéséig – 100 év romániai kisebbségjogi történet”*. Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies 7, 2 (2018) 256.
44. Churchill, Winston: „Success is not final, failure is not fatal, it is the courage to continue that counts.” <https://www.bbcamerica.com/blogs/50-churchill-quotes-1015192> – letöltés időpontja: 2022. április 30.

